

PÉCSI GYÖRGYI

kritika

Szepesi Attila: Medvecukor;
Varázsfüvek

Tipp Cult, 2014; Nap, 2016

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

„A kis világokat szerettem: / fűszál hegyén a katicabogarak nászát, / a masírozó hangyák menetét, / a bodobácsok bolond menetét. [...] Meg a szélűzte pókhálót, ahogy gazdája elszántan csimpaszkodik rajta, / és nem firtatja, hová sodorja a szél” (*Koldus ős – Varázsfüvek* kötet) – írja egyik *barbár szonettjében* Szepesi Attila. Persze, nemcsak a természetben szereti a kis világokat, kis történeteket, semmisségeket a költő, hanem az életben, sorsban, történelemben is. Kizárólag azt, ami személyes környezetébe, aurájába beletartozik, amit közvetlenül érzékel, tapasztal. Mindaz, ami azon túl van, egyfajta imaginárius térben létezik csak: igaz is lehet akár, de éppúgy tarthat a mesék, legendák tündérvilágához is.

Mint a *Medvecukor* kötetben a beregszászi cigánylány esete: „*Belépett beregszászi kertünk kapuján / egy meztlábos cigánylány / és csonka seprűjével kotorni kezdte az avart. / Nagyanyám leültette a favágító tönkre, / hozott neki egy csupor kakaót kaláccsal. / Én még ilyen finomat nem ettem, / mondta Cigány Rozi. / Ezután késő őszig / minden délután betoppant hozzánk söprögetni, / de novembertől nem jött. / A kuklyai nyomortelepen lakott / egy hegyoldalba vájt odúban. / Mesélték, egy viharos éjszakán / a rozoga putrira ráomlott a hegy.*” Apró kis emlékmorzsa a gyermekorból, a rövid leírások tökéletesen megjelenítik a szociológiailag hiteles valóságot, a korabeli nyomort, a nagymama tapintatos segítségét, a cigánylány emberismeretről is tanúsodó, számító hűségét a jó házhoz. A vers beszélője rácsodálkozik a jelenségre, személyes élményét rögzíti, de a cigánylány tragédiáját már csak hallomásból ismeri, ezért kommentár nélkül közli. Miért is nem értelmezi Cigány Rozi elképesztő nyomorúságát és torokszorító halálát, miért is nem háborodik föl a vérlázító tényen? Talán mert abban az életrendben, ami Szovjet-Kárpátalján akkortájt létezett, ha nem is természetes, de elfogadott tény volt, hogy barlangodúban laknak cigányok, és rájuk omolhat a hegy. Talán mert lényegében csak fokozatbeli különbség volt sorslehetőségek között (saját otthonból való kitelepítés, elhurcolás, letartóztatás), az emberéletnek pedig egyik fokozatban sem volt ára a hatalom számára (lágerben pusztulás, börtönben agyonverés, hegyomlás). Legfőképpen, mert a szonett fő-

hőse vagy inkább látómezője a gyermeké, a gyermek pedig alapvetően nem reflexív, hanem impulzív befogadó. A versekben olykor a kisfiú beszél jelen időben, de többnyire a felnőtt Szepesi Attila emlékezik saját gyerekkorára (egyik-másik darabban ismerősei későbbi sorsát is megemlíti), ám legtöbbször izgalmasan összemósodik e kétféle beszédmód: a felnőtt Szepesi Attila emlékezik, de nem láttat többet, mást, mint amit saját gyerekkorában gyerekként láthatott, érthetett.

Ugyanakkor a szonettekéből kiderül, hogy kisfiúként is érezte, tudta, hogy valami nagyon nincs rendben a világgal, de a költő Szepesi Attila ragaszkodik – és ez már nemcsak költői világkép, de világteremtés is – ahhoz a gyermeki impulzív, befogadói magatartáshoz, amely alapvetően csodának éli meg az életet. És azért élhette meg csodának, mert védett helyzetben volt: szerető, gondoskodó szülők, nagyszülők, kiterjedt rokonság szerette, óvta, a többi emberrel pedig, mint minden gyermek, akit nem korlátoznak ilyen-olyan etikettel, nem ültetik el benne a gyanakvást, társadalmon kívüli kapcsolatban élhetett: kizárólag a másik ember emberi – és nem társadalmi, szociológiai, nemzetiségi stb. – minősége szerint. S végül: az okok kutakodásán túl elég, ha megállapítjuk, Szepesi Attila teremtett költői világa bár elemeiben, részleteiben nagyon is realista vagy realiztikus, alapvetően derűs. A derű létbizalom – a létbizalom pedig feltétlen szeretet.

Innen a rokonszenves, tündéri furcsasága Szepesi Attila *Medvecukor* című kötetének: amiről szólnak a versek – a második világháború végétől a Kárpátalján (Szovjetunióban) rekedt család mindennapjaitól az 1950-es, Magyarországra áttelepülésén át az '56-os forradalomig –, az nagyon is nyomasztó, siralmas, szívszorító, de ahogyan Szepesi Attila elmeséli, az nagyon is dinamikus, eleven, nyüzsgő, varázslatosan és vonzóan emberi.

Szepesi Attila szó szerint mesél, ezért a *versek* szót akár idézőjelbe is tehetnénk, bár ő maga *barbár szonetteknek* nevezi rendhagyó opuszait. Említett kötete címének és alcímének három, erős töltésű fogalma (*Medvecukor – Barbár szonettek*) mindjárt a könyvvel való találkozás pillanatában megöklenti az olvasót: a *medvecukor* kámforos ízű,

zöldes-barnás, ragadós édességgpótlék a létezett szocializmus-kommunizmus nyomorúságos esztendeiben (a keleti blokk gyermekeinek mindenütt alkalmuk volt élvezni, nálunk bocskorszíjnak is nevezték), a *barbár* a civilizáción kívüliséget, a *szonett* viszont, mint az egyik leginkább kötött forma, éppen a normatív európaiságot sejteti. Másik kötetének címe is – *Varázsfüvek* – eleve a vajákos, boszorkányos, titokzatos, civilizáció alatti, előtti, a „barbár” világra utal. Szepesi Attila szonettjei csak annyiban emlékeztetnek a műfaj klasszikus, petrarcai, shakespeare-i műfajára, hogy a címmel együtt pontosan tizennégy sorosak, de tetszőleges a sorok szótag-száma, a rímeiket teljességgel mellőzi, s ha nem lenne sorokba tördelve a textus, minden további nélkül rövidprózának tekinthetnénk azokat. A költő tehát játszik: nem ír klasszikus szonettet, mert a megidézett-elmésélt világ barbár, tehát a szonett formáját radikálisan megfosztja klasszikus kötöttségeitől, de szonettet ír, mert törekszik a barbár „civilizálására” – régi történetek elmesélésével magához szelídíteni azt.

A kérdés, hogy pusztán mert tizennégy sorosak a történetek, tekinthetők-e szonettnek vagy egyáltalán versnek, csak a klasszika szabályai szerint tehető fel, a modern kor annyiféleképpen bontott, váltott formát (Kányádi Sándor például 4+3 soros félszonetteket írt), hogy pusztán a költő megnevezése szerint is elfogadhatjuk a műfajmegjelölést. S ha már Kányádit említettem, idézem versről vallott nézetét. Szerinte – ezt Szabédi Lászlótól tanulta – a vers nyomatékkal előadott élőbeszéd, példának pedíg a *Vannak vidékek* című rövid versét szokta fölhozni, mint teszi a nyomaték verssé az egyszerű élőbeszédet, prózai szöveget. (Ne menjünk messzebb: *Tóth Gyula bádgos és vízvezetékyszerelő* – Weöres Sándor.) Szepesi Attila *barbár szonettjei* közül azonban csak néhány adható elő nyomatékkal a mesterkéeltség gyanúja nélkül – ezek valóban prózai szövegek, sorokba tördelve. Találomra idézek egy Szepesi-szonettet, prózában: „1956. november 23-án városszerte emlékező gyertyák gyúltak az ablakokban meg a belvárosi tereken, ahol egy-egy földkupac alá temették az elesett forradalmárokat. A Károlyi-kertben, a Köztársaság téren, de még az Oktogonon is árválkodott egy-egy földhalom, Később, éjszaka kihantolták a jeltelen sírokat, a ponyvába takart tetemeiket elvitték valami ismeretlen temetőbe, és a helyüket beültették a kerteszek piros paprikavirággal.” Ez így egyszerű prózai leírás az élőbeszéd közvetlenségével. Ha azonban verssorokba tördelve találkozunk a szöveggel, hiába a sorokon áthajló mondatszerkezet, a sorvégi jelöletlen szünetnél az olvasó egy pillanatra megáll,

érzékelni a vers sortagolással létrehozott fegyelmezett belső ritmusát. Fegyelmezett, mert a szonettterjedelem (a tizennégy sor) miatt is igen ökonomikus a szerkesztés. Mindegyik barbár szonett egyetlen történetet, impressziót, emléket mesél el leíró módban, mint egy erős tusrajz, csak a legjellemzőbb, legfontosabb tartalmat közölve, ám mindegyik finom csattanóval vagy sejtelmes kódával zárul, kiemelve a hétköznapi történetet a maga köznapiságából. Az egyik legerőteljesebb kóda a *Tenyérükön egy-egy elväsott kefével* kezdetű (*Medvecukor* kötet), a világháborúk rokkantjait idéző zsánerében olvasható: „Megjárták Pripjaty mocsarait, Berdicsevet, a Don-kanyart. / Gubbasztottak a templomkapuban vagy a piactér sarkán, / a szerencsésebbeknek jutott egy kerekéken guruló deszka. / Ők voltak a háború igazi vesztesei. / Harsul-falsul énekeltek, mint a sivatagi sakálók.” Borzongató a verszáró sor: nyüszítő állatokhoz hasonlítani a hadirokkantakat – mert nagyon is találó, vérlázító, de benne az ösztönmély szolidaritás és a zsigeri tiltakozás is. (És, persze, remek költői kép.) A *Varázsfüvek* kötet *Tűzimádók* című szonettje viszont – éjszakai kirándulásból hazafelé megpillantva a boksákat és a tüntekedő mérszégezőket („mint kormos kísértetek, harsányan rikoltozó ördögfiókák, akár ősvilági tűzimádók egy titkos szertartáson”) – sejtelmes, transzcendentális asszociációs látomással zárul: „Mehőkölttem, és / néztem, félig-beavatott, ahogy óriások árnyai / ropják táncuk a széllal borzongató / éjszakában.”

A barbár szonettek különös szimbiózisai a reálisnak és a nem reálisnak (sejtelmesnek, sejtetőnek, tündérinek, legendásnak, transzcendentálisnak). Nem véletlen, hogy Szepesi Attila számára az álmok is titokkal telten jelentésesek. *Varázslatos* darabja, a *Medveálmom* (*Varázsfüvek* kötet) különös álmát meséli el. „Patak-parti házunkban aludtam a Mátrában, amikor / valami tétova kipirgálást hallottam a záron, és ahogy / kilestem a teraszra, ott állt egy roskatag medve. / Észrevehette, hogy / kisanaditok, mert rekedt hangon szólongatni kezdett: engedjem be, ő / nem is medve, valójában anyai nagyapám, aki medvének álcázta magát. / Orosz martalócok üldözik és / csupa vér a talpa meg az oldala. / Ajtót nyitottam, és ahogy becsörtetett a házba, megcsapott / a mackó-bunda bűze, csodálkozva láttam: váratlan vendégem nagyon is / medve-forma, bár néha egész emberi a pillantása meg a mosolya, aztán / újra egy zord vadé. / Képtelen voltam eldönteni, kiféle-miféle, ő meg kettős szerepében / csak járatta velem a bolondját.” Hogy álmot mesél, csak a címből derül ki, de nem tudhatjuk, mikortól, melyik pillanattól meséli az álmot, hiszen

még a Mátrába is betévedhet egy méretes mackó, a történet végig valószerűnek tűnik, a költő pedig finoman úszkál az álom és a valóság között. De jellemző, ahogyan a költő az álomban viselkedik: semmi félelem, ijedelem, úgy fogadja látogatóját, mintha afféle farsangi alakoskodó tért volna be hozzá. Olykor maga a költő sem tudja, hogy a valóságban vagy álmaiban, képzeletében létezne például egy táj: „Néhány emlékezetemből felrémli tájról / képtelen vagyok eldönteni, tán álmodtam, vagy valóban jártam-e ott” (*Táncoló dervisek – Varázsfüvek*). Máskor viszont a dolgok válnak eleven, organikus valósággá: „Szobámat betölti a tücsökszó / meg egy durva lécekből tákolt / vízimalom vidám kerepelése. / A tarka tücsköt Reich Károly rajzolta pasztell krétával, ahogy / gubbaszt egy omló rögön – kezében cini-cini hegedű. / A csöpp vízimalmot pedig barna diópáccal örökítette meg Gerzson Pali” (*Vízimalom – Varázsfüvek*). Nincs kétségem afelől, hogy Szepesi Attila valóban *hallja* a Reich rajzolta tücsök ciripelését, hiszen ahogy a *Varázsfüvek* mottójában idézi Hermann Hessét, az élettudományokat ő is a természettől tanulta: „Szerencsére már iskolakezdés előtt elsajátítottam az élethez szükséges tudományokat, melyekre almafák, eső és nap, folyók, erdők, méhek és bogarak tanítottak.”

A kárpátaljai gyerekkort, az áttelepülést, a Budapest-élményt felidéző *Medvecukor* mottója viszont a – szintén „természetbarát” – Kiplingé: „Ami van, az volt is. Ami lesz, nem más, mint egy visszatérő elfelejtett esztendő.” Ha hihetünk a mottónak (és miért ne hinnénk), a költő számára idő, sem lineáris, sem körkörös, tulajdonképpen nem létezik. Egyetlen – térré váló – idő létezik csak, az, ahogyan

a megélt élmények fölhalmozódnak egyetlen szétválaszthatatlan élet-, sors-vízióvá. Ennek az egyetlen életkép-vízióknak fragmentumai az álmok, tücskök, csodabogarak, vízfejű szörnyek, jeles festők, költők, limlom kacatok, koldusok, suszterek, kovácsok, kiskondások, elhurcolt családtagok, nagybácsik, nagynénik, mártírhalált szenvedett görög katolikus papok, nyomorúságos ruszinok, vidám orosz katonák, böszme beszpekások, ávósok, házmesterek – az ő történeteiket az emlékező akár tetszés szerinti sorban is előhúzhatná, hiszen szétválaszthatatlanul egyként él benne, de Szepesi Attila előzékeny alkotóként nagyjából lineáris történetként is olvasható köteteket szerkesztett. Összetartozik, de valójában mégsem épül egymásra a kárpátaljai szovjet és a magyar szovjet éveket mesélő *Medvecukor* és az '56-os forradalom napjait, szereplőinek utóéletét, a természetben tett bolyongásait, festőkkel, költőkkel, művészekkel való találkozásainak élményeit feldolgozó *Varázsfüvek* kötet. Sűrűsödési pontok természetesen vannak, de minden az egyetlen élet(vízió) része.

Tényszerűen, hogy milyen volt – a korabeli állapotok szerint a költő viszonylagos jobb létben élő családján keresztül – a mindennapi élet a második világháború után Kárpátalján, szinte enciklopédikus teljességgel megismerhetjük, valamennyire a nagytörténesekre is ráláthatunk, de Szepesi Attila célja, azt hiszem, nem a múltértelmezés, hanem a világteremtés. Nem a nagy-világé, hanem a kisvilágok mesteri költője ő. Azé a kisvilágé, amely az élet és a természet megélt apróságából épül, amelynek költőanyaga a szeretet, és amely fragmentumainak valóságosságával együtt teljességértékű.

SZÁSZ LAJOS

Hatos Pál: Szabadkőművesből református püspök

Ravasz László élete

Jaffa, 2016

Nem csupán a szűkebben vett református egyházi közösség tagjai, hanem – talán nyugodtan mondhatjuk – minden, a 20. századi magyar (eszme)történet iránt érdeklődő olvasó örömmel és érdeklődve vette kezébe Hatos Pál nemrég megjelent biográfiáját. Nem véletlen ez a szembeállítás, hisz a szerző, aki katolikus létére évtizedek óta foglalkozik a protestantizmus eu-

rópai és magyar eszmetörténeti jelentőségével, tudatosan törekedett arra, hogy Ravasz László személyét és életművét a „láthatatlan református pantheon” szűkebb köréből kiemelve „az egyetemes magyar szellemtörténet” felől közelítse meg.

A Jaffa Kiadó történettudományi sorozatában megjelent kötet klasszikus értelemben vett életrajz,

SZÁSZ LAJOS (1988) Debrecen